

21

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ

Περιοδική έκδοση
του Κέντρου Φιλοσοφικών Ερευνών

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
1600 - 1900

Γράφουν:

Ε. Παπανούτσος, Κ. Θ. Δημαράς,

Λίνος Μπενάκης,

Μ. Δραγώνα-Μονάχου,

Β. Μπόμπου-Σταμάτη,

Ρ. Ἀργυροπούλου-Λουγγή

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ

Περιοδική Έκδοση
του Κέντρου Φιλοσοφικών Έρευνών
Χρόνος 6ος - Τεύχος 21 - Μάρτιος 1978
Έκδίδεται τέσσερις φορές τὸ χρόνο:
Μάρτιο Ἰούνιο Σεπτέμβριο Δεκέμβριο

Κέντρο
Φιλοσοφικῶν
Έρευνῶν
Χάρητος 3
Ἀθήνα 139
Τηλ. 74 66 65

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Φ. Βεγλερής
Θ. Κιτσόπουλος
Γ. Ἀποστολάκης
Κ. Κριμπᾶς
Κ. Σοφούλης

Ἰδιοκτήτης: Κέντρο Φιλοσοφικῶν Έρευνῶν
Έκδότης-Διευθυντής: Παῦλος Χριστοδουλίδης
Γραμματεία Έκδοσης: Μαρία Νούσσα

Τιμὴ τεύχους	Δρχ. 120
Ἐτήσια συνδρομὴ ἐσωτερικοῦ	» 400
Φοιτητικὴ συνδρομὴ	» 300
Συνδρομὴ ὑποστήριξης	» 600
Ἐτήσια συνδρομὴ ἐξωτερικοῦ	\$ 20
Συνδρομὴ ὑποστήριξης ἐξωτερικοῦ	\$ 50

DEUCALION

A Quarterly Review published by
the Philosophical Research Center
3, Charitos Street, Athens 139, Greece
Year 6 - No. 21 - March 1978
Director: Paul Christodoulidis
Editorial Secretary: Maria Noussa

Annual subscription \$ 20

Ἐξώφυλλο: Μιχάλης Κατζουράκης
Γραφικὲς τέχνες: Κ. ΜΙΧΑΛΑΣ Α.Ε.
Υπεύθυνος Τυπογραφείου: Α. Κ. Μιχαλᾶς
Ἡμερομηνία ἐκτύπωσης: 17.4.1978

Κεντρικὴ διάθεση: Βιβλιοπωλεῖο «ΔΩΔΩΝΗ»
Ἀσκληπιοῦ 3, Ἀθήνα 143, Τηλ.: 36 13 029

Κεντρικὴ διάθεση γιὰ Β. Ἑλλάδα, Θεσσαλία
«Κέντρο Διάθεσης Βιβλίου»
Θεσσαλονίκη, Τσιμισκῆ 96
Τηλ. (031) 276 615

Η «ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ» ΤΟΥ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΔΑΜΟΔΟΥ

Ὁ Βικέντιος Δαμοδός¹ (1700 - 1752) ἀνήκει στὸν κύκλο ἐκείνων τῶν λογίων ποὺ ὕστερα ἀπὸ σπουδὲς στὴ Δύση (Βενετία - Πάδοβα) ξαναγύρισαν στὴν πατρίδα τους γιὰ νὰ διδάξουν στοὺς νέους ὅσα εἶχαν διδαχθεῖ καὶ μελετήσει.

Τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ εἶναι πολὺ λίγο γνωστὸ γιὰτὶ τὸ μεγαλύτερο καὶ ἀξιολογώτερο μέρος του παραμένει ἀνέκδοτο. Ἔχουν ἐκδοθεῖ: α) Ἡ *Τέχνη Ρητορική*², Βενετία 1759, ὅπου προτάσσεται ἡ *Ἐπίτομος Λογικὴ κατ' Ἀριστοτέλην*. β) Ἡ *Προῶξις κατὰ συντομίαν εἰς τὰς ρητορικὰς ἐρμηνείας*, Πέστη 1815³, ποὺ εἶναι μιὰ σύντομη πραγματεία ὁμιλητικῆς καὶ γ) ἡ *Σύνοψις τῆς Ἠθικῆς*, Ἀθήνα 1940. Ἄν λάβει κανεὶς ὑπόψη του ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ καλύπτει ὁλόκληρο τὸν κύκλο τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ὅτι ἔχει συγγράψει δηλαδὴ, ἐκτὸς ἀπὸ πέντε πραγματεῖες *Λογικῆς*, πολὺ περισσότερες *Ρητορικῆς*, *Μεταφυσικῆς*, *Ἠθικῆς*, *Φυσικῆς* καὶ *Δογματικῆς Θεολογίας*, τὰ τελευταῖα μάλιστα πολύτομα ἔργα, γίνεται ἀμέσως φανερὸ πόσο λίγο μᾶς εἶναι γνωστὴ ἡ διδασκαλία του καὶ πόσο μακριὰ βρισκόμαστε ἀκόμη ἀπὸ τὸ νὰ εἴμαστε σὲ θέσῃ νὰ κρίνουμε σωστὰ καὶ δίκαια τὴν προσφορὰ του στὴ νεοελληνικὴ φιλοσοφία.

Ὅσοι ἔγραψαν ὡς σήμερα γιὰ τὸ Δαμοδοὸ στηρίζουν τὶς κρίσεις τους στὴν *Ἠθικὴ* του⁴, ποὺ, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ καὶ ἀξιόλογα ἔργα του. Οἱ σοφὲς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητῆ Henderson⁵ στηρίζονται καὶ αὐτὲς σ' αὐτὸ μονάχα τὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ καὶ ἔτσι, ὅπως εἶναι φυσικὸ, δὲν ρίχνουν παρά ἓνα «ἀμυδρὸ φῶς» στὸ στοχασμὸ του. Ἴσως μάλιστα, ὅταν μελετηθεῖ ὁλόκληρο τὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, χρειαστεῖ νὰ ἀναθεωρηθοῦν πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀπόψεις ποὺ ἔχουν ὡς τώρα διατυπωθεῖ. Θὰ φανερωθεῖ τότε ὅτι ὁ Δαμοδὸς εἶχε καλὰ μελετήσει τὰ νεώτερα φιλοσοφικὰ ρεύματα, ἰδιαίτερα τὴν καρτεσιανὴ φιλοσοφία ἀλλὰ καὶ τῶν «ἀντιπάλων γασσενδιστῶν». Στὰ ἔργα του παραθέτει τὶς γνώμες τῶν «περιπατητικῶν» καὶ «τὴν δόξαν τῶν νεωτέρων» καὶ ὕστερα μὲ τὸ ἐλεύθερο κριτικὸ πνεῦμα του στηρίζει τὶς δικές του θέσεις, ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι σύμφωνες μὲ τὴν καρτεσιανὴ διδασκαλία.

Ὁ Δαμοδὸς ἔχει συγγράψει μιὰ *Λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σταγειρίτου*, τὴ *Λογικὴ ἐλάσσονα* — μείζονα *περιπατητικὴ* καὶ *νεωτερικὴ* καὶ *Ἐπιτομὴς Λογικῆς*.

Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων*, ποὺ ἐκδίδεται ἐδῶ, εἶναι ἓνα ἄγνωστο ὡς τώρα ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ. Παραδίδεται ἀπὸ τρεῖς κώδικες χωρὶς νὰ δηλώνεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες: α) *Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης 102^ο*, β) *Δημοσίας Βιβλιοθήκης τοῦ Leningrad 594^ο* καὶ γ) *Μονῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ 1727^ο*. Ἀπ' αὐτοὺς ἔχω στὴ διάθεσή μου τοὺς δύο πρώτους σὲ μικροφίλμ, τὸν τρίτο δὲν τὸν ἔχω μελετήσει.

Τὴν θέση μου, ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, στηρίζω στὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Ὁ κώδικας τῆς Κοζάνης εἶναι ἀκέφαλος. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τῶν πραγματειῶν ποὺ παραδίδει στὸ φ. 1 ποὺ ἔχει ἐκπέσει. Στὸ κώδικα περιέχεται καὶ μία ἐπιστολὴ ποῦ, ὅπως ἀναφέρεται ἐκεῖ, συντάκτης τῆς εἶναι ὁ Δαμοδός. Σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἄλλα κείμενα ποὺ παραδίδονται ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Κοζάνης δὲν ἀναφέρεται ὄνομα συγγραφέα. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ ὅμως μὲ γνωστὰ ἔργα τοῦ Δαμοδοῦ προέκυψε ὅτι πρόκειται γιὰ κεφάλαια ἀπὸ γνωστὲς πραγματεῖες τοῦ (*Λογικῆς καὶ Ρητορικῆς*). Ἡ τάξη ποὺ ἀντιγράφονται τὰ κείμενα καὶ οἱ ἀσκήσεις ποὺ παρεμβάλλονται δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ μαθηματάριο, ὅπου ὁ μαθητὴς (γνωστὸς γραφέας καὶ ἀπὸ ἄλλο κώδικα ποὺ παραδίδει ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ) ἀντιγράφει τὰ κεφάλαια ὅπως τὰ διδάσκεται. Τὸ ἴδιο συμβαίνει νομίζω καὶ μὲ τὴν *Σύντομον ἰδέαν τῆς Λογικῆς* ποὺ τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμένη δὲν ἀφίνουν περιθώρια ἀμφιβολίας ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι ὁ μαθητὴς ποὺ τὴν ἀντέγραψε τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴ διδασκόταν δὲν ἔκρινε ἀπαραίτητο νὰ ἀναγράψει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, ἀφοῦ ἓνας ἦταν ὁ διδάσκαλος. Ἄλλωστε δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ συμβαίνει αὐτό· ἔχουμε πολλοὺς κώδικες, ποὺ παραδίδουν κυρίως σύντομες πραγματεῖες τοῦ Δαμοδοῦ ἢ ἀποσπάσματα ἔργων του, ὅπου δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του, γιὰτὶ πρόκειται καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς γιὰ μαθηματάρια ἢ ἀντίγραφα τους.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ παρατηρήσουμε καὶ γιὰ τὸ χφ τοῦ Leningrad ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος, ὅπου περιέχεται καὶ ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, παραδίδει γνωστὲς ἢ ἄγνωστες πραγματεῖες τοῦ Δαμοδοῦ καὶ μονάχα σὲ μία ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ χφ παραδίδει ἄλλα κείμενα μεταγενέστερα ποὺ δὲν ἔχουν καμιά σχέση μὲ τὸ Δαμοδό. Στὸ χειρόγραφο τοῦ Σινᾶ προτάσσεται ἡ *Λογικὴ ἐλάσσων-μείζων* τοῦ Δαμοδοῦ καὶ στὸν τίτλο ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του. Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς* ἀκολουθεῖ⁹. Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῶν δύο αὐτῶν ἔργων ἔχω καταλήξει στὸ συμπέρασμα ὅτι βρίσκονται σὲ στενὴ σχέση. Μιὰ ἄλλη ἐνδειξη γιὰ τὸ ὅτι ὁ Δαμοδός εἶναι ὁ συγγραφέας τῆς *Συντόμου ἰδέας τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεώτερων* εἶναι καὶ ἡ ὁμοιότητα τοῦ τίτλου μὲ τὸ γνωστὸ ἔργο του: *Λογικὴ κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Σταγειρίτου*.

Περιορίζομαι ἐδῶ σὲ αὐτὰ μονάχα τὰ στοιχεῖα. Ὅσα ἐσωτερικὰ στοιχεῖα

προέκυψαν από την παραβολή του έργου που μας απασχολεί με τις άλλες πραγματικές *Λογικής* του Δαμοδοῦ και τὰ ὁποῖα εἶναι σημαντικά, ἐπιφυλάσσομαι νὰ τὰ ἀνακοινώσω σὲ ἄλλη μελέτη μου.

Ἡ παρουσίαση καὶ ἐκδοση τῆς *Σύντομου ἰδέας τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων* ἀποτελεῖ συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας, γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα ἄγνωστο ὡς σήμερα ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, προσφέρει ἕνα δείγμα τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς ἐνημέρωσως ἑνὸς διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 18. αἰ. στὰ φιλοσοφικὰ ρεύματα καὶ τὶς φιλοσοφικὲς συζητήσεις τῆς ἐποχῆς. Εἶναι φανερὴ στὴ σύντομη αὐτὴ πραγματεία ἢ προσπάθεια τοῦ διδασκάλου νὰ δώσει ἕνα κείμενο πυκνὸ ἀπὸ ὅσα ἐθεώρησε οὐσιώδη καὶ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν μαθητῶν του. Αὐτὴ ἢ ἀφαιρετικὴ ἰκανότητα καὶ ὁ λιτὸς τρόπος ἐκφράσεως σὲ μιὰ γλῶσσα πολὺ ἀπλουστευμένη, χωρὶς τίποτα τὸ περιττὸ καὶ συγκεχυμένο φανερώνουν ἕνα βαθὺ συναίσθημα εὐθύνης καὶ καλὴ γνῶση τῶν θεμάτων ποὺ χειρίζεται.

Ἡ λογικὴ ποὺ διδάσκει ἐδῶ εἶναι «κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων». Οἱ «νεώτεροι» κατὰ τὸν Δαμοδοῦ εἶναι «ὅσοι δὲν ἠκολούθησαν τὴν μέθοδον τῶν περιπατητικῶν» καὶ ὅπως τὸ ἔχει πολλὰς φορές διευκρινίσει «νεώτεροι εἶναι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Γασσένδου». Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τῆς *Λογικῆς* του μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Descartes¹⁰ καὶ τὴ *Λογικὴ τοῦ Port-Royal*¹¹ προέκυψαν ἀρκετὰ παράλληλα χωρία, ποὺ στηρίζουν τὴν ἄποψη ὅτι αὐτὰ ἀπέτελεσαν τὶς βασικότερες πηγές του.

Κανένα ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς *Λογικῆς* δὲν εἶναι χρονολογημένο. Γιὰ τὸ χειρόγραφο τῆς *Κοζάνης* ἔχουμε ἕνα *terminus post quem*, τὸ 1736, χρονολογία τῆς ἐπιστολῆς ποὺ ἀναφέραμε ὅτι παραδίδει ἐπίσης τὸ χειρόγραφο. Συμπτωματικὰ καὶ γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦ Σινᾶ ἔχουμε τὸν ἴδιο *terminus post quem*, γιατί στὸν τίτλο τῆς *Λογικῆς ἐλάσσονος-μείζονος* ποὺ προηγεῖται ἀναφέρεται τὸ 1736 ὡς ἔτος ἀντιγραφῆς τοῦ ἔργου. Τὸ χειρόγραφο τοῦ *Leningrad*, ἂν εἶναι σύγχρονο μετὰ τὸ δεύτερο μέρος του, εἶναι πολὺ μεταγενέστερο (μετὰ τὸ 1796).

Τὸ κείμενο ἐκδίδεται ἐδῶ κριτικὰ ἀπὸ τοὺς δύο κώδικες (*Κοζάνης* καὶ *Leningrad*) οἱ ὁποῖοι δὲν παρουσιάζουν σημαντικὲς διαφορές. Στὸ ὑπόμνημα πηγῶν παραθέτω ὅλα τὰ παράλληλα χωρία ποὺ ἔχουν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὴν παραβολὴ τοῦ ἔργου μετὰ τὰ ἔργα τοῦ Descartes (*Regulae*, *Méditations* καὶ *Discours de la méthode*) καὶ τὴ *Λογικὴ τοῦ Port Royal*.

Ἡ *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων* ἀποτελεῖται ἀπὸ πέντε κεφάλαια. Τὸ κεφ. Α' *Τί εἶναι καὶ τί διδάσκει ἡ Λογικὴ*. Ἡ *Λογικὴ* εἶναι τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία μετὰ τὴν ὁποῖαν διευθύνομεν τὶς ἐννοίες τοῦ νοῦ καὶ τὸν σώζουμε ἀπὸ τὴν πλάνη στὴν ὁποῖα μπορεῖ νὰ ὀδηγηθῆ ὅταν «συγκατατίθεται καὶ ὁμολογεῖ ἄνευ τῆς φανεραῦς εἰδήσεως τοῦ πράγματος». Θὰ ἐπιμείνει ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς «φανεραῦς γνώσεως τοῦ πράγματος» ποὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ βάση τοῦ κανόνα τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ

θά χρησιμοποιήσει για παράδειγμα τὸ καρτεσιανὸ cogito. Ὃταν ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τις «κινήσεις τῆς φύσεώς του» καὶ κρίνει μονάχα «μετὰ τὴν φανεράν ἰδέαν τοῦ πράγματος δὲν πλανᾶται», «ἀλλέως ἦτον αἴτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός». Ἡ ἐπιμονή του στὴ «φανερὰ γνώση τοῦ πράγματος καὶ στὸ πρόβλημα τῆς πλάνης» εἶναι φανερὴ καρτεσιανὴ ἐπίδραση, ἀφοῦ ὁ Descartes πρῶτος κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους ἔδωσε μιὰ ὀλοκληρωμένη γνωσιοθεωρητικὴ καὶ μεταφυσικὴ θεμελίωση τοῦ προβλήματος τῆς πλάνης¹².

Ὁ Δαμοδὸς δέχεται τρεῖς ἔννοιες τοῦ νοός, τὴν ἀπλὴν ἐπίληψη, τὴν κρίση καὶ τὸ συλλογισμὸ καὶ δὲν συμφωνεῖ μὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς νεωτέρους¹³ ποὺ θεωροῦν «τὴν μέθοδον τετάρτην ἔννοιαν», μολονότι θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴ μάθησὴ τῆς «πρὸς τὸ φεύγειν τὴν πλάνην ἐν τῷ μανθάνειν τὰς ἐπιστήμας καὶ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν». Ἡ λογικὴ δὲν «θεωρεῖ τὸν λόγον, τὴν δύναμιν τοῦ νοός νὰ συλλογίζεται» ἀλλὰ «τὴν ἐνέργειαν τοῦ συλλογισμοῦ» καὶ πρὸς χάριν τῆς θεωρεῖ καὶ τις ἄλλες ἔννοιες.

Τὸ κεφ. β' Περὶ τῆς πρώτης ἔννοιας ἦτοι περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν τὰ πράγματα ἄνευ πλάνης. Δύο εἶναι οἱ ἔννοιες τοῦ νοῦ ποὺ διαφέρουν μεταξύ τους. Μὲ τὴν πρώτη «ἀπλῶς γινώσκει» καὶ μὲ τὴ δεύτερη συγκατατίθεται σὲ κάθε κρίση καὶ συλλογισμὸ. Ἐπαναλαμβάνει ὅτι οὐδέποτε πλανᾶται ὁ νοός δταν «συγκατατίθεται τῇ φανερᾷ εἰδήσει τοῦ πράγματος», γιαντὸ δταν δὲν εἶναι φανερὰ «ἢ εἰδησις τοῦ πράγματος δεῖ ἀμφιβάλλειν». Καὶ ἔδῳ οἱ «φανερὰ τοῦ πράγματος γνώσις» καὶ «ἢ ἀμφιβολία» μᾶς φέρνουν πολὺ κοντὰ στὸ πρῶτο κανόνα τῆς καρτεσιανῆς λογικῆς.

Ὁ Δαμοδὸς διατυπώνει τέσσερες κανόνες ἀναγκαίους γιὰ τὴν «ὀρθὴν γνώσιν τοῦ πράγματος». Ἀπὸ τὴν παραβολὴ τους μὲ τοὺς ἀντίστοιχους τοῦ Descartes¹⁴ προκύπτουν διαφορὲς ἀλλὰ καὶ ὁμοιότητες. Στὸ πρῶτο κανόνα ὁ Δαμοδὸς ἐπισημαίνει ὅτι ὁ νοός πρέπει νὰ προσέχει μονάχα ὅσα τὸν φέρνουν στὴν ἀλήθεια ποὺ ἀναζητεῖ καὶ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μελετήσῃ ὅσα σχετικὰ ὡς τώρα «εὖρον καὶ εἶπον» οἱ σοφοί. Τέλος ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἢ πείρα «δι' ἧς ξανοίγομεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἰς ἄλλον τρόπον δὲν εἶδομεν». Ὁ δεύτερος κανόνας: «πρέπει νὰ ἀτενίσωμεν μὲ μακρὰν προσοχὴν τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, ἐπειδὴ οὕτω μὲ τὸν καιρὸν ξανοίγομεν εἰς τὸ πρᾶγμα ὅ,τι εἶναι δυνατόν νὰ ἴδωμεν» καὶ ἡ θέση ὅτι ἡ προσοχὴ καὶ ὁ στοχασμὸς εἶναι ἀπαραίτητες προϋποθέσεις τῆς ὀρθῆς γνώσεως, συμπίπτουν μὲ τὸ μέρος α' τοῦ πρώτου κανόνα¹⁵ τοῦ Descartes ὅπου τονίζεται ὅτι «πρέπει νὰ ἀποφεύγω τὴ βιασύνη καὶ τὴν προκατάληψη». Ὁ τρίτος κανόνας τοῦ Δαμοδοῦ: Πρέπει νὰ διαιροῦμε καὶ νὰ ξεχωρίζουμε ὕστερα ἀπὸ προσεχτικὸ στοχασμὸ, τὰ σαφῆ καὶ τὰ δῆλα, νὰ ὁμολογοῦμε μονάχα τὰ φανερά καὶ νὰ προχωροῦμε στὴν ἐξέταση τῶν ἀδήλων. Ἐτσι ἀποφεύγομε τὴν πλάνη στὴν ὁποῖα μᾶς ὀδηγοῦν οἱ προκαταλήψεις τῆς νηπιότητος, βρίσκεται κοντὰ στὸ δεύτερο κανόνα τοῦ Descartes: «Διαιρῶ τὴν καθεμιὰ ἀπὸ τις δυσκολίας ποὺ θὰ ἐξετάζω σὲ ὅσα τεμάχια εἶναι δυνατόν γιὰ νὰ τις λύσω καλλίτερα¹⁶». Γιὰ τὴν «προκατάληψη»

Έχει μιλήσει στο πρώτο κανόνα. Ο τέταρτος κανόνας του Δαμοδού επιμένει στη φανερή γνώση του πράγματος που είναι το σημείο της αλήθειας. Γιατί αν «ἐπιπλαῖτο ὁ συγκατατιθέμενος τῇ φανερᾷ γνώσει τοῦ πράγματος, ἦν ὁ Θεός τῆς πλάνης αἴτιος». Ένα πρόβλημα που ὁ Descartes έχει θέσει καὶ μελετήσει στους Φιλοσοφικούς Στοχασμούς του καὶ στο Λόγο περὶ τῆς μεθόδου¹⁷.

Ὁ Δαμοδός θεωρεῖ ἀπαραίτητο, ἐπειδὴ ἐδῶ ὁ λόγος εἶναι «περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν» νὰ ἐξηγήσῃ «πῶς νοοῦνται τὰ πράγματα». Περιορίζεται σὲ πολὺ λίγα, γιατί τὸ θέμα εἶναι τῆς Μεταφυσικῆς¹⁸. Νοοῦμε τὰ πράγματα ὕστερα ἀπὸ τίς κινήσεις που προκαλοῦν αὐτὰ στις αἰσθήσεις μας. Ἔτσι ἔχουμε στὸ νοῦ τίς ἐννοίες καὶ τίς ἐνθυμήσεις που τίς καλοῦμε ιδέες, αὐτὸ εἶναι φανερό. Δὲν εἶναι ὁμοῦ ἐξίσου φανερό ἂν μοιάζουν αὐτὲς οἱ ιδέες μὲ τὰ πράγματα που τίς γέννησαν. Δὲν ἐξετάζει ἐπίσης ἐδῶ τὸ πρόβλημα, ἂν μᾶς ἀπατοῦν οἱ αἰσθήσεις ἢ ἂν ὑπάρχουν καὶ γνώσεις που δὲν προέρχονται ἀπ' αὐτὲς. «Διὰ τῆς πείρας» ὁμοῦ βλέπουμε ὅτι ὑπάρχουν μέσα μας καὶ γνώσεις καὶ ιδέες που δὲν προέρχονται ἀπὸ τίς αἰσθήσεις, ὅπως ἀπὸ τὴν πείρα ἐπίσης γνωρίζουμε ὅτι ἔχουμε μέσα μας τὰ σπέρματα τῆς ἀλήθειας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Δὲν δέχεται ὅτι ὁ νοῦς μας εἶναι «ἄγραφος¹⁹ χάρτης» Ἡ λογικὴ ἐπομένως ἐξετάζει τίς ιδέες καὶ ἐννοίες που ἔχουμε στὸ νοῦ, ἄδηλον εἶναι ὁμοῦ τί εἶναι αὐτὲς οἱ ιδέες.

Ἐπειδὴ πολλὲς φορὲς «νοοῦμεν τὰ πράγματα κατὰ τὴν εἶδησιν που ἐλάβομεν ἐτέρωθεν», ὅπως ὅταν συνομιλοῦμε ἢ διαβάζουμε τὰ συγγράμματα ἄλλων, πρέπει νὰ ἴδουμε πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοοῦμε τὴν πραγματικὴ σημασία «τῶν φωνῶν, καθ' ἣν ὁ ἄλλος τὴν ἔλαβεν». Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξηγοῦμε μὲ τὸν ὄρισμὸ τί θέλουμε νὰ δηλώσουμε μὲ τὴ λέξη καὶ πολλὲς φορὲς νὰ τὴν ἐξηγοῦμε γιατί ἡ γλῶσσα δὲν βρέθηκε μονάχα γιὰ τοὺς φιλοσόφους ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λαὸ ὁ ὁποῖος μιλεῖ «κατὰ τὰς προλήψεις τῆς νηπιότητος». Γι' αὐτὸ ὁ φιλομαθὴς πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ τίς «συγκεχυμένες φωνές». Αὐτὴ ἡ διδασκαλία γιὰ τίς λέξεις καὶ τὴ σημασία τους εἶναι πολὺ κοντὰ στις σκέψεις που διατυπώνει ὁ Arnauld στὴ Λογικὴ τοῦ Port-Royal (Μέρος Α', κεφ. XII)²⁰ ὅπου διεξοδικὰ ἐξετάζει τὸ πρόβλημα τῆς θεραπείας τῆς συγχύσεως που γεννάει στις σκέψεις καὶ τοὺς λόγους μας ἡ σύγχυση τῶν λέξεων. Ἐκεῖ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ ὁρισμοῦ τῶν λέξεων καὶ τῶν πραγμάτων. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ που ἔχουμε ἐντονη τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Δαμοδός πρέπει νὰ εἶχε μελετήσει τὴ Λογικὴ τοῦ Port-Royal, ἓνα ἔργο που τὴν ἐποχὴ τῶν σπουδῶν του βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀποτελοῦσε τὸ βασικότερο ἔργο γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς λογικῆς στὴ Δύση. Στὸ κεφάλαιο αὐτό, νομίζω, εἶναι φανερὴ ἡ ἐπίδραση (ἄλλωστε καὶ τὸ παράδειγμα: φωτιά-θερμότητα εἶναι τὸ ἴδιο), μονάχα που ὁ Δαμοδός δίνει σὲ λίγες γραμμὲς τὸ θέμα που ὁ Arnauld ἀναπτύσσει σὲ πέντε κεφάλαια.

Ἐπειδὴ, ὅπως σημειώνει, παραδίδει μιὰ *Σύντομον Λογικὴν* δὲν θὰ ἐπιμείνει τοὺς ὅρους, ἔτσι ἀναφέρει συνοπτικὰ τὰ εἶδη τους. Γιὰ τίς «γενικὲς ἐννοίες», τὰ «καθόλου» περιορίζεται μονάχα νὰ τὰ ἀναφέρει καὶ σημειώνει χαρα-

κτηριστικά ότι αυτά τα «θεωρούν κατά Πλάτος οι διαλεκτικοί, ἀλλ' ἀληθῶς οὐκ ἔστιν ἀξία τοιαύτης διδασκαλίας δι' ἧς μάταια ἀπόλλυται ὁ καιρός».

Τὸ κεφ. γ' Περὶ τῆς δευτέρας ἐννοίας τοῦ νοός καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς κρίνειν, παρουσιάζει πολλές ὁμοιότητες μὲ ὅσα παρατηρεῖ ὁ Agnauid στὸ ἀντίστοιχο κεφάλαιο τῆς Λογικῆς του²¹. (Βλ. τὰ παράλληλα χωρία στὸ ὑπόμνημα). Γιὰ τὶς προτάσεις θὰ μιλήσῃ χωρὶς καμιά ἰδιαίτερη πρωτοτυπία.

Τὸ κεφ. δ' Περὶ τῆς τρίτης ἐννοίας τοῦ νοός καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς συλλογίζεσθαι. Στὴν εἰσαγωγή ἐπισημαίνει ὅτι «ὅπως ποιῶμεν συλλογισμοὺς δεῖ ἔχειν τὸν νοῦν πλήρη ἀσφαλῶν καὶ βεβαίων ἀρχῶν». Γιὰ τὶς προτάσεις καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογισμοῦ θὰ κινηθῆ ἑστὰ ἀριστοτελικά πλαίσια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ κάμει ὅσο γίνεται σαφέστερη τὴ διδασκαλία του. Σημειώνει: «ὅμως πρὸς σαφεστέραν κατάληψιν λέγω ὅ,τι ἀκολουθεῖ».

Τὸ κεφ. ε' Περὶ μεθόδου, εἶναι πολὺ σύντομο. Μετὰ τὸν ὄρισμό τῆς μεθόδου καὶ τῆ σύντομη ἀνάλυσή του ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς μεθόδου εἶναι ὁ ὄρισμός ποῦ μαζί μὲ τὰ ἀξιώματα καὶ τὶς ἀρχές «ἐν τῇ ἀποδείξει χρηστέον». Τέλος σημειώνει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ γίνεται «ἐκ τῶν γνωριμωτέρων καὶ γενικωτάτων».

Θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι στὸ χειρόγραφο τῆς Κοζάνης, ποῦ θεωρῶ τὸ παλαιότερο, παραλείπεται τὸ «γενικωτάτων», ἐνῶ ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο τοῦ Leningrad. Δὲν νομίζω ὅτι πρόκειται γιὰ τυχαία παράλειψη. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴ διδασκαλία ὁ Δαμοδός σκέφτηκε νὰ τὸ συμπληρώσῃ γιὰ νὰ φανερώσῃ ἔτσι ὅτι θεωρεῖ κανόνα τῆς μεθόδου τὴν παραγωγή, γιὰ τὸ «γνωριμωτέρων» ὅπου κατέληγε τὸ χειρόγραφο τῆς Κοζάνης δὲν τὸ καθόριζε, ἀφοῦ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀρχὴ καὶ τῆς ἐπαγωγῆς.

Σημειώσεις

1. Βιογραφικὰ βλ. Η. Τσιτσέλη, Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, τ. Ι, Ἀθῆναι 1904, σ. 109 - 118 καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, Χρονολογικὰ τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ, Πρακτικὰ Γ' Πανιονίου Συνεδρίου, τ. Β', Ἀθῆναι 1969, σ. 16 - 21.

2. Βλ. E. Legrand, ΒΗ XVIII, ἀρ. 532, 539.

3. Βλ. Δ. Γκίνη - Β. Μέξα, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800 - 1836, τ. Α', Ἀθῆναι 1939, σ. 136, ἀρ. 84 καὶ Α. Παπαδοπούλου - Βρετοῦ τ. Β' Ἀθῆναι 1857, ἀρ. 543.

4. Βλ. Ε. Παπανούτσου, Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία Α', Ἀθῆναι 1953, σ. 119 κέ. καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας 4, Ἀθῆναι 1968, σ. 108.

5. G. P. Henderson, The Revival of Greek Thought (1620-1830), New York 1970, σ. 28 - 40 καὶ τὴν ἑλληνικὴν μετάφραση G. P. Henderson, Ἡ ἀναβί-

ωση του ελληνικού στοχασμού (1620 - 1830), Ἀθήναι 1977, σ. 47 - 63.

6. R(épertoire) R(ichard) 66.

7. RR 487.

8. RR 768.

9. Τὴν πληροφορία διὰ τὸ χφ αὐτὸ περιέχεται καὶ ἡ «Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς», ποὺ δὲν ἀναφέρεται στὸν κατάλογο, τὴν ὀφείλω στὸν καθηγητὴ κ. Λίνο Πολίτη ποὺ εἶδε τὰ χειρόγραφα. Τὸν εὐχαριστῶ.

10. R. Descartes, Κανόνες γιὰ τὴν καθοδήγηση τοῦ πνεύματος (*Regulae ad directionem ingenii*), μετάφραση καὶ σχόλια Γ. Δαδιώτη, Θεσσαλονίκη 1974, ἐκδ. Ἐγνατία τοῦ ἴδιου *Méditations métaphysiques*, Παρίσι 1950, ἐκδ. Lagousse τοῦ ἴδιου Λόγος περὶ τῆς μεθόδου (*Discours de la méthode*) γαλλικὸ κείμενο μὲ εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σημειώσεις Χρ. Χρησιτίδη, Ἀθήναι 1948, Β' ἐκδ. 1976.

11. A. Arnauld, *Logique de Port Royal*, Paris 1846.

12. E. Μουτσοπούλου, *Νόησις καὶ πλάνη*, Ἀθήναι 1961, σ. 9.

13. Πρβλ. *Logique de Port Royal* σ. 44.

14. Descartes, *Discours*, 22 - 25, σ. 34 - 37.

15. δ.π. 23, σ. 34 - 35.

16. δ.π. 24, σ. 34 - 35.

17. Descartes, *Méditations*, VI du vrai et du faux, σ. 61-70, καὶ *Discours*, IV, 42 - 43, σ. 68 - 73.

18. Ὁ Δαμοδὸς ἀναπτύσσει τὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἐκθέτει ὅλη τὴ σύγχρονή του προβληματικὴ στὴ Μεταφυσικὴ καὶ ἀργότερα στὴ Φυσικὴ του. Οἱ παραπομπὲς ποὺ δίνει στὰ ἔργα τῶν συγχρόνων του φιλοσόφων ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς περιπατητικούς, τὸν Descartes καὶ τὸν Gassendi καὶ τοὺς μαθητὲς τους ἀλλὰ καὶ στὸν Malebranche, τὸν Arnauld καὶ τὸν Duhamel φανερώνουν τὴν ἐκπληκτικὴ ἐνημέρωσή του.

19. Τὴν ἴδια θέση θὰ ὑποστηρίξει καὶ στὴ Μεταφυσικὴ του καὶ θὰ διαφωνήσει μὲ τοὺς σχολαστικούς οἱ ὅποιοι μαζί μὲ τὸν Ἀριστοτέλη «νομίζουσιν διὰ ἡμεῖς δταν γεννηθῶμεν ἔχομεν τὸν νοῦν ὡσάν «ἓνα πίνακα ξηστόν». Πρβλ. Ἀριστ. Περὶ ψυχῆς Γ4, 430a1: δεῖ δ' οὕτως ὡσπερ ἐν γραμματείῳ, ὃ μηδὲν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ γεγραμμένον· ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῦ νοῦ.

20. Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴ θεωρητικὴ ἐπεξεργασία τοῦ προβλήματος τῆς γλώσσας καὶ τοῦ ρόλου τῆς, τῶν ὑπηρεσιῶν ἢ τῶν παρεξηγήσεων ποὺ προκαλοῦνται εἴτε στὴν ἔκφραση εἴτε στὴ χρῆση ὡς βοηθητικοῦ ὄργανου τῆς σκέψεως, γράφει ὁ P. Jourdain ποὺ ἐκδίδει καὶ προλογίζει τὴν ἔκδοσιν τῆς Λογικῆς ποὺ ἔχω ὑπόψη μου, διὰ δὲν ξεπεράστηκε οὔτε ἀπὸ τοὺς Locke καὶ Condillac. Καὶ σὲ μιὰ ὑποσημείωση (σ. 341) γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ὑποστηρίζει διὰ ἂν συγκρίνουμε αὐτὸ τὸ θαυμάσιο κεφάλαιο (I, κεφ. XI) μὲ τὸ κεφ. III τοῦ «Δοκιμίου» τοῦ Locke βλέπουμε διὰ ὁ Arnauld τὸν εἶχε προλάβει σὲ πολλὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα σημεία. *Logique*, σ. 341, σημ. 20.

21. *Logique*, σ. 176 κ.έ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. ΤΙ ΕΣΤΙ ΚΑΙ ΤΙ ΔΙΔΑΣΚΕΙ Η ΛΟΓΙΚΗ

Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία δι' ἧς διευθύνομεν τὰς
5 ἐννοίας τοῦ νοῦς. Ἐννοία τοῦ νοῦς ἐστὶν ἕκαστος στοχασμὸς καὶ γνώσις
αὐτοῦ. Ἐπειδὴ οὖν ὁ ἡμέτερος νοῦς δύναται νὰ πλανηθῇ, ὅταν γινώσκῃ
τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο εὐρέθη ἡ λογικὴ, ἧς τῇ βοήθειᾳ σώζεται ἐκ τῆς
πλάνης ὁ νοῦς. Τότε δὲ πλανᾶται ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐννοίαις καὶ στοχασμοῖς,
ὅταν συγκατατίθεται καὶ ὁμολογῇ ἢ ἀρνήται ἄνευ τῆς φανεραῦς εἰδήσεως
10 τοῦ πράγματος. Δι' ὅ, ὅταν προβάλλεται ἡμῖν ἐν πρᾶγμα δήλως καὶ φα-
νερώς, οὐ δυνάμεθα πιστεύειν ἡμεῖς αὐτὸ εἶναι ἕτεροτρόπως, εἰμὴ καθὼς
φαίνεται. Ὅθεν ἀναγκαζόμεθα κρίνειν περὶ ἐκείνου καθὼς βλέπομεν διὰ
τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας. Π.χ. ὅταν στοχάζωμαι ὅτι νοῶ, οὐ δύναμαι
ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως, δι' ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐμῆς νοήσεως
15 περιλαμβάνει τὴν ἰδέαν τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως. Οἱ ἄνθρωποι οὖν ἔχουσιν
ταύτην τὴν διάθεσιν, ὡς καθὼς τὸ καλὸν τοὺς ἔλκει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν |
f 153 v] οὕτω μίᾳ εἰδησίᾳ φανερά τοὺς ἔλκει ἀναγκαίως πρὸς τὴν συγκατάθε-
σιν· καὶ οὕτω οὐ πλανῶνται, διότι ἀκολουθοῦσι τὰς ἀληθεῖς κινήσεις τῆς
ἡμετέρας φύσεως, ἡ ὁποία δὲν ἐδιωρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ πλανᾶται ἀλλὰ

SIGLA: K = χφ Κοζάνης, Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 102 (φ. 153r - 165v)
L = χφ Leningrad, Δημόσια Βιβλιοθήκη ἀρ. 594 (σ. 1 - 22).

* *Συνομογραφίες*: LPR: A. Arnauld, *Logique de Port-Royal*, Paris 1846, DM: R. Descartes, *Méditations*, DR: R. Descartes, *Regulae*, DD: R. Descartes, *Discours de la méthode*.

4 Ἡ λογικὴ ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη καὶ διδασκαλία Πρβ. Β. Δαμοδοῦ, *Λογικὴ ἐλάσσων*, κεφ. β' ἡ λογικὴ ἐστὶν ἐπιστήμη πρακτικὴ, ἥτις θεωρεῖ τὴν μέθοδον τοῦ συλλογισμοῦ. . . λέγεται ἐπιστήμη ὅτι ἐστὶ γνῶσις βεβαία ἀσφαλῆς καὶ φανερά, πρακτικὴ, ὅτι τὸ ἔργον ἐστὶν αὐτῆς ὁ σκοπός, δηλ. ὁ ὀρθὸς λόγος. Πρβ. ἐπίσης τοῦ ἴδιου *Λογικὴ μείζων*, *Προοιμιακὰ ζητήματα*, ὅπου ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἂν ἡ λογικὴ εἶναι τέχνη ἢ ἐπιστήμη. Ἡ θέση τοῦ εἶναι: ἡ λογικὴ εἶναι ἐπιστήμη πρακτικὴ καὶ τέχνη. Πρβ. καὶ Β. Τατάκη, *Λογικὴ*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 55 κ.έ. ἐπίσης LPR, ὅπου καὶ στὸ τίτλο τοῦ ἔργου ἀναφέρεται: *Logique ou l'art de penser* καὶ p. 45 *La Logique est l'art de bien conduire sa raison*.

13 ὅταν στοχάζωμαι ὅτι νοῶ. . . Πρβ DM IV, *Du vrai et du faux* pp. 66, 68, 70 καὶ DD IV, 38, pp. 60, 62 *Et ayant remarqué qu'il y n'y a rien du tout en ceci: je pense, donc je suis, qui m'assure que je dis la verité, sinon que je vois très clairement que, pour penser, il faut être, je jugeai que je pouvais prendre pour règle générale que les choses que nous concevons fort clairement et fort distinctement sont toutes vraies*

15 Οἱ ἄνθρωποι οὖν ἔχουσιν ταύτην τὴν διάθεσιν Πρβ. DM IV, p. 61 *Ensuite je connais par ma propre experience qu'il y a en moi une certaine faculté de juger ou de discerner le vrai d'avec le faux laquelle sans doute j'ai reçue de Dieu*.

20 νὰ νοῆ καὶ νὰ ἀκολουθῆ τὴν φανερὰν ἀλήθειαν· ἀλλέως ἦτον αἷτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός. Ἐκ τούτου συνάγομεν, ὅτι ὁ κανὼν τοῦ ἀσφαλῶς κρίνειν καὶ συγκατατίθεσθαι ἐστὶν ἡ φανερὰ καὶ σαφὴς τοῦ πράγματος εἶδησις καὶ ἰδέα. Δι' ὃ οὐ δεῖ ὁμολογεῖν ἢ ἀρνεῖσθαι τὰ ἀδηλα καὶ φανερῶς μὴ νοούμενα. Λοιπὸν δταν νοοῦμεν,
 25 ἦτοι ἐπιλαμβάνομεν ἐν πράγμα, οὐ πλανόμεθα, εἰμὴ δτε συγκατατιθέμεθα οὕτως ἔχειν ἢ μὴ ἔχειν τὸ πρᾶγμα. Ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως γὰρ οὐ δίδεται πλάνη.

Αἱ ἐννοιαὶ τοῦ νοός, τὰς ὁποίας διευθύνει ἡ λογικὴ, εἰσὶ τρεῖς, ὡσπερ κοινῶς λέγουσιν. Ἀπλῆ ἐπίληψις ἦτοι γνῶσις, κρίσις καὶ συλλογισμός.

30 Ἀπλῆ γνῶσις ἦτοι ἀπλοῦς στοχασμός τοῦ πράγματος ἐστὶν, δτε νοοῦμεν ἐν πράγμα ἢ μόνον αὐτὸ ἢ μετὰ σχέσεως πρὸς ἄλλο, ἀλλ' ἄνευ συγκαταθέσεως. Οἷον, δτε νοῶ τὸν Θεὸν ἢ ταύτην τὴν πρότασιν: ὁ ἄνθρωπος f 154r] ἐστὶ ζῶον καὶ οὐ συγκατατίθεμαι οὕτως εἶναι τὸν ἄνθρωπον. | Ἡ κρίσις ἐστὶ συγκατάθεσις, δι' ἧς ὁμολογοῦμεν ἐν πράγμα ἀληθῶς εἶναι τοι-
 35 οὔτον ἢ ἀρνούμεθα μὴ εἶναι. Οἷον δτε συγκατατίθεμαι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον. Ἡ κρίσις τότε ἐστὶν ἀληθὴς καὶ βεβαία, δταν φαίνεται ἐναργῶς ἢ συνάφεια τῶν πραγμάτων. Λ.χ. τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου. Δι' ὃ ἵνα μὴ πλανηθῶμεν ἐν τῷ κρίνειν δεῖ θεωρεῖν τὴν φανερὰν τῶν πραγμάτων συνάφειαν.

40 Ὁ συλλογισμός ἐστὶ, δι' οὗ ἐκ μιᾶς συγκαταθέσεως φερόμεθα εἰς ἄλλην ἀναγκαίως ἀκολουθοῦσαν συγκατάθεσιν. Τὸ συλλογίζεσθαι γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ἐν πράγμα ἔχει συνάφειαν μετὰ τινος ἑτέρου. Οἷον, δτε λέγομεν περιπατεῖς, ἄρα κινεῖς τοὺς πόδας. Ἐκ τῆς ὁμολογίας ἦν ἐποίησα, ὅτι περιπατεῖς, ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ νὰ ὁμολογήσω, ὅτι κινεῖς τοὺς πό-
 45 δας, διότι τὸ περιπατεῖν καὶ κινεῖν τοὺς πόδας ἐνοῦνται ἀναγκαίως καὶ ἐκ τοῦ ἐνός ἀκολουθεῖ τὸ ἕτερον. Δι' ὃ, ἵνα μὴ πλανηθῶμεν συλλογιζόμενοι, δεῖ σκοπεῖν, εἰ τὰ πράγματα ἔχουσι τὴν συνάφειαν ἐκείνην τὴν ὁποίαν ὑποτίθησιν ὁ συλλογισμός. Ὅλη ἡ δύναμις γὰρ τοῦ συλλογισμοῦ θεμελιούται ἐν τῇ συναφείᾳ καθ' ἣν τὸ ἐν πράγμα κρέμαται ἐκ τοῦ ἑτέ-
 50 ρου καὶ μία ἀλήθεια ἐπάγει ἡμᾶς εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἑτέρας. Τὸ ἀκολουθεῖν οὖν τὴν συνάφειαν ταύτην τῶν πραγμάτων καὶ νοεῖν τὸ ἐν μετὰ τὸ f 154 v] ἕτερον, | καθάπερ ἐκεῖνα φυσικῶς ἐπονται, ἐστὶν ὅπερ καλεῖται μέθοδος. Αὕτη γὰρ διατάττει τὰς ἡμετέρας γνώσεις, τόσον ἐκεῖνας, ὡς ἐλάβομεν παρὰ τῆς φύσεως, ὅσον ἐκεῖνας ὡς ἐλάβομεν διὰ τῆς σπουδῆς, ἵνα μάθωμεν

20 ἀλλέως ἦτον αἷτιος τῆς πλάνης ὁ ἴδιος τῆς ἡμετέρας φύσεως δημιουργός. Πρβ. DM IV, p. 70 Dieu, dis-je qui étant souverainement parfait ne peut-être cause d'aucune erreur.

22 ἡ φανερὰ καὶ σαφὴς τοῦ πράγματος εἶδησις Πρβ. DM, 42, p. 71 Car, premièrement cela que j'ai tantôt pris pour ma règle, à savoir que les choses que nous concevons très clairement et très distinctement sont toutes vraies.

55 τὴν ἀλήθειαν, ἣν ζητοῦμεν ἢ φανερώνομεν ταύτην τοῖς ἄλλοις. Τὴν μέθοδον
 τινὲς καλοῦσι τετάρτην ἔννοιαν τοῦ νοός, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀληθὲς. Αὕτη
 γὰρ ἢ διάταξις τῶν ἡμετέρων γνώσεων ἢ ἔστιν ἀπλή θεωρία καὶ στοχα-
 σμὸς τῆς μιᾶς μὲ τὴν ἄλλην γνώσιν ἢ ἀπόφασις τῆς θελήσεως δι' ἧς ἐκ-
 λέγομεν ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν ἢ τοῖς ἄλλοις φανεροῦν αὐτὴν μᾶλλον κατ'
 60 ἓνα ἢ κατ' ἄλλον τρόπον. Συμφέρει ὁμοίως ἢ μέθοδος πρὸς τὸ φεύγειν
 τὴν πλάνην ἐν τῷ μανθάνειν τὰς ἐπιστήμας καὶ εὐρεῖν τὴν ἀλήθειαν.
 Ὅθεν ὅσα ἔχομεν νὰ ἡξεύρωμεν διὰ νὰ μάθωμεν τὰς ἐπιστήμας, ἀνάγον-
 ται εἰς τὰ τέσσερα ταῦτα: α^{ον} Δεῖ ὀρθῶς νοεῖν τί εἰσὶ τὰ πράγματα,
 β^{ον} δεῖ ὀρθῶς κρίνειν περὶ αὐτῶν, γ^{ον} ὀρθῶς συλλογίζεσθαι καὶ δ^{ον} ἐξε-
 65 τάζειν μεθοδικῶς καὶ εὐτάκτως τὰ πράγματα. Ἡ μάθησις τῶν τεσσά-
 ρων τούτων καλεῖται λογικὴ, ἢ ὁποῖα εὐρέθη καὶ μανθάνεται διὰ νὰ προε-
 τοιμασθῇ ὁ νοῦς εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ἐπιστημῶν. Ἐκλήθη οὕτως ἢ
 f 155r] λογικὴ παρὰ τοῦ λόγου τοῦ νοός ὃν διευθύνει. | Ὁ λόγος, δὲ τοῦ νοός
 ἔστι τὸ λογικόν, τουτέστιν ἢ ἔμφυτος τοῦ νοός δύναμις, δι' ἧς συμπεραί-
 70 νομεν τὸ ἐν ἑκ τοῦ ἑτέρου διὰ τὴν ἀναγκαίαν συνάφειαν τῶν πραγμάτων.
 Ἄλλο οὖν ἔστιν ὁ λόγος καὶ ἄλλο ὁ συλλογισμὸς. Ἐκεῖνος ἔστιν ἢ δύ-
 ναμις τοῦ συμπεραίνειν, οὗτος δὲ ἔστιν ἢ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ συμπεράσμα-
 τος. Ἡ λογικὴ τοίνυν α^{ον} καὶ ἀμέσως θεωρεῖ τὴν ἐνέργειαν τοῦ συλλο-
 γισμοῦ, οὐ τὴν δύναμιν τοῦ συλλογίζεσθαι, πρὸς χάριν δὲ ταύτης θεωρεῖ
 75 τὰς ἄλλας ἐννοίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ Αἴης ΕΝΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΘΩΣ ΝΟΕΙΝ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΑΝΕΥ ΠΛΑΝΗΣ

Κυρίως μόναι δύο ἔννοιαι διάφοροὶ εἰσὶ τοῦ νοός πρὸς τὰς ὁποίας ἀνά-
 γονται πᾶσαι αἱ ἄλλαι. Διότι κατὰ τούτους τοὺς δύο τρόπους νοεῖ ὁ νοῦς
 80 τὰ πράγματα: μὲ τὴν α^{ον} ἔννοιαν ἀπλῶς γινώσκει, μὲ τὴν β^{ον} συγκατατί-
 θεται εἰς πᾶσαν κρίσιν καὶ συλλογισμὸν. Ὁ νοῦς νοεῖ α^{ον} μίαν σχέσιν καὶ
 συνάφειαν πραγμάτων καὶ ἔπειτα συγκατατίθεται. Διότι ὀρθῆ συγκατά-

63 α^{ον} om. K

55 Τὴν μέθοδον τινὲς καλοῦσιν τετάρτην ἔννοιαν τοῦ νοός. . . Πρβ. LPR, p. 44: Cet art (la logique) consiste dans les reflexions que les hommes ont faites sur les quatre prin-
 cipales opérations de leur esprit, concevoir, juger, raisonner et ordonner.

56 αὕτη γὰρ ἢ διάταξις. . . Πρβ. LPR p. 44: On appelle ordonner, l'action de l'es-
 prit par laquelle ayant sur un même sujet. . . diverses idées, divers jugements et divers
 raisonnements, il les disposent en la manière la plus propre pour faire connaître ce
 sujet. C'est ce qu'on appelle encore méthode. Πρβ. ἐπίσης DR V, p. 44: tota metho-
 dus constituit in ordine et dispositione eorum, ad quae mentis acies est controversanda,
 ut aliquam veritatem inveniamus.